

EGY KORSZAK FELFEDEZÉSE
AZ ÚJ FELFOGÁS ZSIGMOND KIRÁLYRÓL ÉS KORÁRÓL

ATÖRTÉNELEM LAPJAIT csak a be nem avatott olvasó látja egyformán telteknek, az egyes korszakok rajzát másokhoz viszonyítva arányosnak és kiegyenlítettnek. Ez a kiegyenlítettség azonban legtöbbször látszat csupán, eredménye a történetíró tiszteletreméltó erőfeszítésének, mely arra irányul, hogy a múlt megértése érdekében egyformán tisztázottnak láttassa olvasójával a lényegükben felderített epochák mellett azokat, melyekről jómaga is aránytalanul kevesebbet tud, mint a többiekéről. Ez a kevesebb tudás az esetek jelentékeny részében nem az időbeli távolság nagyságában és a rendelkezésre álló kútforrás ezzel összefüggő fogyatékoságában, hanem abban a körülményben leli magyarázatát, hogy az a történetírói részletmunka, melyen végső fokon minden lelkiismeretes összefoglalás alapul, nem egyenlő mértékben áll a szintézis rendelkezésére. Mi magyarázza már most viszonylag közeli, kútforrásban aránylag gazdag korszakoknak ezt a gyakran megfigyelhető kidolgozatlanságát, azt a szinte csökönyös irtózást, mellyel a történetírás bizonyos időkben éppen bizonyos korokat és jelenségeket következetesen elkerül? Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a kutatásnak e látszatra szeszélyes magatartása mögött a múltnak és a jelennek egymáshoz való örök viszonylata rejtőzik. Bármennyire vallja is a történetírás a nil humánium a me alienum elvét, mégis a humánium sokféle megnyilatkozásai közül elsősorban azok felé fordul, melyeket magához közelinek, rokonnak érez. Nem véletlen, hogy a humanizmus korát az antik világ s nem a „sötét“ középkor foglalkoztatta s hogy a romantika historizmusát viszont éppen a középkor tanulmányozása ihlette rendkívüli alkotásokra. Szűkebb nemzeti viszonylatban ezek után azon sem csodálkozhatunk, hogy a millennium optimista derűje a magyar múltból is elsősorban az Anjouk és a Hunyadiak korát emelte ki, viszont nyilvánvalóan érdektelen, sőt igazságtalan maradt történetünk más korszakaival szemben. E példák is azt bizonyítják, hogy az embernek és a nemzetnek változó megnyilvánulási formái szükségképpen vonzó, illetőleg taszító hatást gyakorolnak a történeti érdeklődés és megítélés irányaira: innen a kutatásnak látszatra szeszélyesen kanyargó vonala, mely sokáig következetesen elkerül kiaknázásra váró gazdag munkaterületeket, hogy az időknek fordulásával annál szenvedélyesebb lendülettel forduljon feléjük. A természettudományokat az emberrel foglalkozó tudományoktól éppen a humánumnak ez a következetes

közrejátszása különbözteti meg: a munka menetét nem belső, heurisztikus lehetőségek logikája, hanem embermivoltunk természetes kisugárzásaként szimpátiák és antipátiák irányítják. A történetírás éppen ezért valósággal „elfelejti“ és újra „felfedezi“ a korokat, de ez a látszatra szubjektív kanyargás végeredményben mégis ismereteink gazdagodására, a koroknak éppen abban az időpontban való megragadására vezet, amikor szellemünk a megismerés legtöbb előfeltételével rendelkezik.

Ilyen terra incognita volt a háborúelőtti magyar történetírás számára az a körülbelül félszázados időszak, mely Nagy Lajos halálát, a dicsőséges Anjou-kor e zárókövét Hunyadi János országos szereplésének kezdetétől, mint az új nemzeti felemelkedés szimptomatikus tényétől elválasztotta. Ez a félszázad javarészában Luxemburgi Zsigmondnak, Nagy Lajos leánya férjének hosszú országosával, annak a férfiúnak történetalakító szerepével esett egybe, kinek egyéniségét és tetteit a magyar romantika és a liberalizmus történetírása s ennek nyomán költészete is a nemzetellenes zsarnoki reakció sötét színeivel jellemezte. Ezt a világnézeti ellenszenvet romantiko-liberális elődjétől a háborúelőtti idők pozitivistá történetírása is teljes mértékben örökölte. Noha a forrásanyag egyre gyarapodott, ez csak azzal a következménnyel járt, hogy a lelkiismeretes adatgyűjtők még több részletet gyömöszöltek Horváth Mihály, Szalay László és gróf Teleki József dogmatikus megítélésének kész kereteibe. Történetíróink lehetőleg el is kerültek ezt az Anjou- és a Hunyadi-korszak árnyékába eső félszázadot s néhány exakt eseménytörténeti tanulmánytól eltekintve, nem is igen törődtek felderítésével. A háborúutáni időszak nagy világnézeti változásának, a múltperspektíva és a történetírói módszer ezzel összefüggő átalakulásának kellett jönnie, hogy a megkövesedett ítéletek újabbaknak, elasztikusabbaknak és igazabbaknak adjanak helyet. Valósággal egy új felfedező korszakba léptünk, melynek egy számunkra rendkívül vonzó, valósággal izgalmas időszak megismerését köszönhetjük. „A késői középkor életproblémáival foglalkozó irodalom hatalmas megnövekedése — írja Horváth Henrik — amellet szól, hogy az egyéniség és a közösség szellemi, vallási, politikai, gazdasági vagy szociális kötöttsége korunk érdeklődésének központi kérdésévé vált. Ez a késői középkor iránti érdeklődés... különösen megfelel korunk hangulatának. A sarkából kifordult világ vágyódása tükröződik ebben egy elveszett szellemi és lelki egység iránt“.

A MAGYAR TÖRTÉNETNEK erre a régebben elhanyagolt, kevésbé vonzó, sőt egyenesen ellenszenvesnek ítélt korszakára néhány esztendővel ezelőtt a szereplő embereket, intézményeket és magát az időt megelevenítő fény esett. Éppen tíz éve annak, hogy Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar Történetének első kötetei napvilágot láttak s e decennium távlatából ma már lemérhetjük annak a hatásnak arányait, melyet ez a munka nem csupán laikus olvasóinak hatalmas táborára, hanem a közvéleményformáláson túl magára a magyar tudományos történetírásra gyakorolt. Az utolsó tíz év látszólag sokfelé ágazó teljesítményei e nagy munka problematikájának háttéréből nyerne terv-

szerűséget és egységes értelmet. A Magyar Történetből kiáramló inspiráció jellemzésére elég oly látszólag különböző jelenségekre utalni, mint aminő a már „lezártak“ vélt Árpád-kor iránti érdeklődés megújulása, vagy a nálunk addig teljesen elhanyagolt népiség- és nemzetiség-történeti kutatások fellendülése.

E nyilvánvaló hatás magyarázata meglehetősen egyszerű: a Magyar Történet szerzői nem óvatos eklektikusok, hanem problémákat látó és azokkal szemben minden esetben állást foglaló historikusok voltak, akik az addigi eredmények gondos felhasználásával oly összképet rajzoltak történetünkről, mely éppen egészében a szakember számára is meglepő és új volt. A magyar történet egyes korszakainak és problémáinak aránytalan kidolgozottsága mellett ennek az egységes értelmet kereső ábrázolásmódnak a követése egyértelmű volt annak vállalásával, hogy a munka egyes részeinek megállapításai és eredményei az újabb kutatások világánál esetleg módosulni fognak. Csak a problémák elől tervszerűen kitérő eklekticizmus, vagy az örökérvényű megállapítást lehetségesnek gondoló csalhatatlansági hit ringathatja magát a történeti kérdések végleges elintézésének naiv reményében. Az életnek és a történetnek egymáshoz való viszonya, a távlatok változása, új módszerek és adatok felbukkanása azonban illuzóriussá tesz minden ilyen jámbor törekvést s az igazi történetíró nem tehet mást, mint hogy világosan lerögzítse azt, amit műve megírásakor a múltból látott és látnia megadatott. A tudományt elsősorban véleményünk határozott megfogalmazásával visszük előre: világos és határozott vonalakkal kell összekötnünk ismereteink szilárdnak mondható pontjait, még akkor is, ha eközben ismeretlen és bizonytalan szférákat érintünk. Ez az eljárás a sokat vitatott „átértékelésnek“ az alapja, mely a magyar történettudományra gyakorolt problémaébresztő hatásában máris megtalálta a maga igazolását.

Ilyen bátor és lendületes vonásokkal rajzolta meg Hóman Bálint is Zsigmond király addig elhanyagolt korszakának arculatát. Pedig ez a feladat éppen az ő számára különös nehézségeket rejtett magában. Történetírói munkásságának ismerői számára aligha titok az a léptenyomon megnyilvánuló szeretetteljes érdeklődés, mellyel történetünknek jellegzetesen monarchikus korszakai s azoknak egy tömbből vésett nagy alakjai, Szent István, III. Béla és Nagy Lajos iránt viseltetik, kiknek uralkodásában a nemzeti lét csúcspontjait pillantotta meg. Ez az erősen racionális látású, világos és áttekinthető képekben komponáló történetíró, aki műveiben oly plasztikusan ábrázolta az időnek a korszerűtlen emberi törekvéseken való átgázolását, meleg, szinte lírai hangot talált az ifjú IV. Béla anakronisztikus birtokpolitikai törekvéseinek jellemzésére. Az a nem titkolt meggyőződése, hogy a nemzet sorsát mindenkor elsősorban az erőskezü fejedelmi vezetés biztosította, mégsem tette elfogulttá történetünknek ezen ellenkező pólusai iránt sem, melyekben a társadalmi erők sokszor káoszt és anarchiát jelentő szerephez jutottak. Szent István és III. Béla korának történetírója tárta elének a maga igazi valóságában II. András és Kun László erjedt korszakát, a központi hatalom atomizálódásának, a társadalmi széthullásnak és világnézeti átalakulásnak a folyamatát is, mely az

Anjouk trónralépésével jutott befejezéshez. A fény és árny iránti érzék arányos eloszlása magyarázza azt is, hogy éppen ő, Nagy Lajos aranykorának, „egyénisége ezernyi szép vonásának“ csodálója vált egyúttal Zsigmond annyira ellentétes korszakának és egyéniségének felfedezőjévé a jelen és az elkövetkező idők történetírása számára. E „felfedezés“ elsősorban abban a negatívumban nyilvánul, hogy Hóman függetlenítette magát a régi történetírásnak attól az alapszemléletétől, mely a XV. század első felében nem látott egyebet, mint a hanyatlásnak az Anjouk és Hunyadiak hullámhegyei között tátongó völgyét. Éppen ellenkezőleg a középkori fejlődés egyik leglényegesebb állomásának tartja Zsigmond korát, melyhez jelentőségben csak Szent István és II. András korszaka mérhető: „Szent István félszázada a nyugati keresztény kultúrközösségbe vezette be a magyar nemzetet. II. András korszaka átmenet a keresztény középkorból a lovagkorba, Zsigmond uralkodása a lovagkor és a renaissance határmesgyéje volt.“ Ennek a megállapításnak úttörő jelentőségét és belső igazságát talán semmi sem világítja meg jobban, mint hogy e korra vonatkozó legújabb művészet- és kultúrtörténeti vizsgálódások, melyek célkitűzésüknek megfelelően egészen más előfeltevésekből indultak ki, ugyanerre az eredményre vezettek.

A középkori magyar történet monarchikus és társadalmi tényezőiről vallott felfogásának megfelelően Hóman Bálint szemléletében e nagy világtörténeti korszakok, a lovagvilág és a renaissance ellentéte abban a viszonyban ölt testet, ahogy királyság és rendek, fejedelmi és feudális erők egymás mellett elhelyezkednek és érvényesülnek. Míg az Anjouk lovagkora a királyság és a nagybirtok egyensúlyának és összhangzó működésének jegyében áll, addig a diadalmasan betörő praerenaisance életszemlélet a nagybirtok felülkerekedésének folyamatában érvényesül a magyar történet sajátos kereteiben. Hóman tehát nem elvont eszmetörténeti kategóriákból vonja le megállapításait, hanem a valóság talaján állva konkrét társadalmi-politikai folyamatokban ismer rá a szellem megváltozásának tüneteire s ennyiben az igazi szellemtörténeti látás és ábrázolás példáját adja.

Az átalakulás gyökereihez nyúl, midőn arra mutat rá, hogy a központi hatalom szavának érvényesítését már az Anjouk korában sem tényleges hatalmi garanciák, hanem a királyhoz és házához való ragaszkodásból, tehát a lovagi ethoszból adódó erkölcsi és érzelmi biztosítékok támasztották alá. A társadalom vezető rétege már Nagy Lajos idejében is a monarchiát sokszorosán felülmúló anyagi és hatalmi erőforrásokkal rendelkezett s így az erkölcsi garanciákon kívül az erők egyensúlyozásának magasrendű államművészete kellett ahhoz, hogy a közigazgatásnak és hadszervezetnek tízegynéhány famüia kezébe való helyezése az ország erőskezü kormányzását, ne pedig az utolsó Árpádok korához hasonló tartományuraságra törő magánhatalmak kialakulását eredményezze. A konszolidáció alapjait felismerve az sem kerüli el Hóman figyelmét, hogy Nagy Lajos uralkodásának utolsó esztendeiben ennek az egyensúlyozásnak ébersége alábbhagy s ez elegendő azoknak a pártoknak a kialakulásához, melyek azután néhány év múlva szenvedélyeik és ellentéteik tüzevel lángbaborítják az országot. Miként

az egyensúly biztosítékai, úgy felbomlásának indokai is személyi természetűek. Ahogy a nagy király rejtélyes betegségének súlya alatt fokozatosan visszahúzódik a belkormányzat aprólékos ügyeitől s maradék erőit háza életbevágó dinasztikus érdekeinek szenteli, akként keres az udvari főnemesség is egyrészt a király nagyravágó feleségének, Erzsébetnek, másrészt a jövő emberének vélt Durazzói Károly herceg — a későbbi Kis Károlynak — környezetében új centrumokat. Szervezkedésük éle a hatalmat évtizedekig kezükben tartó és a király feltétlen bizalmát élvező katonafőurak, a Lackfyak, Szécsiek és Czudarok ellen irányul. Ezek az ellentétek Nagy Lajos özvegyének, Erzsébetnek és lányának, Máriának országlása és Zsigmond királynak első éveit robbantják ki, Kis Károly felkoncolásának, Erzsébet királyné kivégzésének és a Horváthi-párt kiirtásának véres eseményeiben. A Horvátinak bukása után a hatalomért mérkőző Lackfy-és Garai-pártok küzdelmében sűrűsödik össze Hóman számára a praerenaisance és a lovagkor ellentétes erőinek összecsapása, melynek kimenetele, a nagy király legbelsőbb híveinek gyászos vége szimptomatikus kifejezője a lovagkor alkonyának és az új idők derengésének. Ennek az új világnak gyermeke maga Zsigmond király is, vallásosságának és érzékiségének, nagy elvi célkitűzéseinek és skrupulusnélküli politikai cselekedeteinek rikító ellentéteivel. Amint legodaadóbb hívei, köztük különösen Garai Miklós, elsősorban saját karrierjüket és egyéni céljaikat néző szenvedélyes pártemberek voltak, ellentétben Nagy Lajosnak az új korszakban is a régi eszményeket képviselő, a közjót és az ország békéjét szem előtt tartó lovagfőuraival, ugyanúgy uruk, Zsigmond király is pártkirály csupán, aki még a választás legitimizáló jogcímétől is megfosztotta önmagát, amidőn ismételtén megszegte a rendekkel trónralépése előtt kötött választási szerződését. Uralmának ezt az egyoldalú pártjellegét a fogságának ideje alatt leghatalmasabb alattvalóival kötött siklói liga s még ennél is frappánsabban az 1408-ban alapított ú. n. Sárkányrend célkitűzései mutatják, melyek alig egyebek a királynak az öt tüzön-vízen át követő nagy oligarchacsaládokkal mint egyenrangú feléssel kötött véd- és dacszövetségeinél. E pártszervezéssel vezeti be Zsigmond a nagybirtok túlsúlyának korszakát s adja át a múltnak azt a régi monarchikus rendszert, mely egyenlő súllyal nyugodott a különböző társadalmi rétegek bizalmán és támogatásán. E felfogásának megtámasztására Hóman Bálint a kor birtokviszonyainak megismerése szempontjából alapvető jelentőségű számításokat végzett, melyek valóban igazolják a nagybirtok szerepének aránytalan megnövekedéséről vallott nézeteit. Míg a királyi birtok Zsigmond és Albert korában az Anjou-korhoz viszonyítva állományának egyharmadára csökken, addig a harminc leggazdagabb főnemesi család vagyona megkétszereződik. Míg a legnagyobb Anjou-kori birtok 260 helységet foglal magában, addig a XV. század első felében két nagybirtokoscsalád összesen 1400 helységet tart földesúri hatalma alatt. Ezek a számadatok nem csupán a nagybirtok javára végbement eltolódást helyezik minden magyaráztatnál többet mondó világításba, hanem egyúttal a vagyonok azon összesűrűsödési folyamatára is felhívják figyelmünket, mely szoros összefüggésben áll a régi, szélesebb meg-

alapozású arisztokrácia bukásával s javainak Zsigmond párthívei között történt felosztásával.

Hóman Bálint a politikai tényezők általa vallott értékelésének megfelelően egy pillanatra sem titkolja azt a meggyőződését, hogy a praerenaisance diadalmos betörésének félszázadában Nagy Lajos aranykorához viszonyítva erkölcsileg alacsonyabbrendű és a vitális nemzeti érdekek szempontjából hátrányosabb kort lát. E szigorú ítélet azonban mégsem teszi igazságtalanná a korszak hősei, Zsigmond király és nagybirtokos oligarchiája iránt. Készséggel elismeri róluk, hogy „hatalomra kapva vagyonukat mégsem tekintették a nyugalmas, fényűző élet és a munka nélküli biztos jövedelem bázisának. A királyi vagyomból birtokukba jutott uradalmakkal együtt habozás nélkül vállalták a közfunkciók ellátásának és a közterhek viselésének súlyos kötelezettségeit, a törökveszedelem és a cseh támadások elhárításának egyre súlyosabbá váló honvédelmi feladatát s az 1412 után országától többnyire távollévő király helyett az uralkodás, kormányzat és közigazgatás minden gondját, a kor nemesi életstílusából folyó összes katonai és politikai kötelezéseket. Zsigmond német királyválasztása után az államhatalom teljesen az oligarchia kezébe került s evvel kezdődik hazánkban a nagybirtok politikai túlsúlyának korszaka.“

A Zsigmond-kor új ábrázolásában tehát a lovagkor és a praerenaisance találkozásán, az új arisztokrácia uralomrajutásának és domináló közszereplésének rajzán van a hangsúly. A szempontok újdonságát és termékenységét semmi sem mutatja jobban, minthogy ma, a Magyar Történet III. kötetének megjelenése után öt esztendővel, a részletkérdéseket vizsgáló tanulmányok egész soráról számolhatunk be, melyek hovatovább befejezéshez juttatják Zsigmond korának Hóman Bálint összefoglalása által megindított felfedezését.

Jórészt a legfiatalabb történetíró nemzedék képviselői azok, akiknek e korszak rendszeres vizsgálatát elsősorban köszönhetjük. A részletkérdéseket tisztázó tanulmányok sorában elég itt Sinkovits Istvánnak a XV. századeleji nagybirtokról, ifjabb Szentpétery Imrének a tárnoki ítélőszék keretében a várospolitika irányairól, Bartha Istvánnak az egyház és állam későközépkori kapcsolatáról, Szilágyi Lorándnak a magyar királyság és a németbirodalom úniójáról szóló szép értekezéseire utalnunk, melyek meglepően teljes anyaggyűjtésükkel, a modern történetírás színvonalán álló szempontjaikkal oly problémákat tisztáztak, melyek néhány év előtt még fel sem merültek történeti irodalmunkban.

Nagybirtok és monarchia, polgárság, arisztokrácia és köznemesség, állam és egyház, magyar királyság és birodalom egymáshoz való viszonyának felderítése azonban csak a szükséges vastraverzeket szolgáltatják a történeti rekonstrukció épületéhez. Teljessé ez csak akkor válik, ha ezeken az alapvető viszonylatokon túl a korszaknak dekoratív elemeit, azaz egyéni életérzését, mindennapi életének formáit, a művészeti kifejezőmódjait is megismertük. „A műveltség története — mondja Huizinga — éppen úgy foglalkozni köteles a szépség álmaival és a nemes élet ábrándjaival, akárcsak a népesedésre és az adózásra vonatkozó számadatokkal. Az az eljövendő kutató, aki majd a mai

társadalmat fogja tanulmányozni, a bankok és a közlekedés gyarapodása láttára, a katonai és politikai konfliktusok lefolyásának ismeretében kutatásai végén könnyen azt mondhatja majd: zenéről vajmi keveset olvastam, nyilvánvalóan nem volt nagyobb jelentősége a kultúra szempontjából ebben az időszakban.“

A magyar Zsigmond-kutatás nagyarányú fellendülésére semmi sem jellemzőbb már most, mint hogy a politika-, egyház-, jog- és társadalomtörténeti kutatások betetőzésekként, Zsigmond király halálának (1437 december 9.) 500. évfordulója alkalmából egy oly munka látott napvilágot, mely minden vonatkozásában eléri mintaképeinek, Huizinga híres „Középkor őszének“ a színvonalát. A magyar történetírás fejlődése szempontjából talán a legörvendetesebb jelensége az utóbbi évek munkásságának, hogy oly tudósok szóltak hozzá kardinális történeti kérdésekhez, akik eredetileg a történelem egyik-másik résztudományának szakemberei voltak, akiket azonban vérbeli historikus-látásmódjuk a történeti megismerés szélesebb mezőjé felé terelt. A numizmata Alföldi András mellett a művészettörténész Horváth Henrik az, aki éppen szűkebb tudományának problematikáját tette meggyőző hatású új szintézis alapjává.

Horváth Henrik művét¹ már azért is megilletné a szintézis jelzője, mivel adatgyűjtése rendkívül széleskörű kutatásokon alapul. A jegyzetek futólagos áttekintése is meggyőzheti az olvasót arról a mindenre kiterjedő figyelemről, melyet a szerző oly források és irodalmi feldolgozások tanulmányozásának szentelt, melyekben őt sajátosan érdeklő adatokra és szempontokra alig számíthatott. Az összefoglalásra való törekvés azonban korántsem oldódik fel nála az egyes adatoknak és résztudományi szempontoknak eklektikus összefoltozásában. Zsigmond király korának monografusa rendelkezik azzal a vérbeli történetíróttal mindenkor jellemző módszertani merészséggel, hogy egyetlen életterületet s annak korunkra jutott emlékeit tekintse a korszak egészére elsősorban jellemzőknek, az életmagatartás igazi tanúinak. Ahogy a német gazdaságtörténész, H. Bechtel a későközépkori városgazdaság dokumentumain, Huizinga pedig a francia krónikairódalom színes jellemzéseinek építette fel szintézisét, úgy Horváth Henriktől sem áll semmi sem távolabb, mint hogy művészettörténész mivoltát egy pillanatra is megtagadja: „Ha a kor kifejezési formáinak tárgyalásánál a művészeti problémák kissé túlságosan előretörtek, ez a szerző személyi hajlamain kívül annak rovására írható, hogy a kérdéses személyek, események, életformák vizuális szemléltetősége a képzőművészetben jobban, kézzelfoghatóbban rajzolódik meg, mint az egykorú költészetben vagy a krónikákban, ahol a tartalom, a lényeg erősen elhomályosodott az átvett frázisok és az elhasznált metaforák sokaságában.“ A művészeti megnyilatkozások részletező tárgyalása és ezek központi szerepe ennek ellenére sem teszi a munkát a történetírás területére illetéktelenül áttérpeszkedő művészettörténelem példájává, hiszen Horváth Henrik ezekben az emlékekben is csak kifejezést lát, és pedig kifejezését a korszaknak mint jellegzetes emberi életmagatartásnak. E sorok írója éppen az ő művében látja egyik megnyugtató bizony-

¹ Zsigmond király és kora. Budapest Székesfőváros jubiléum kiadása, 1938.

ságát annak, hogy az ú. n. szellemtörténeti látásmód, mely a huszas évek óta áthatotta történetíróink legjobbjainak munkamétódusát, minden ellentétes ú. n. szociológiai stb. célkitűzések ellenére még ma is a történetírás grande art-jának töretlen fényű planétája maradt. Ez a művészettörténet eszközeivel dolgozó szellemtörténeti módszer és a könyv minden sorát átvilágító mély kultúra emeli Horváth Henrik Zsigmond-monografiáját a tárgy tekintetében látszólag rokon hazai „művelődéstörténeti“ előzmények fölé s különbözteti meg egyben Huizinga híres munkájától is, mely minden stílusfinomsága és ábrázoló ereje ellenére is a történész számára túlságosan „széplelkű“ s a valóságtól elvonatkoztatató előadást nyújt. Bármily paradoxnak hangzik is: éppen a művészettörténeti anyagnak szellemtörténeti kezelése az, ami Horváth Henrik munkáját a valóság és az illúziók egymásmelletti érzékeltetésének nehézségein átsegíti, azt hús-vér történelemmé teszi.

Csak ennek a szellemtörténeti célkitűzésnek, a korszellem megragadásának a szempontjából nyerne a könyvnek heterogén tárgyakat felölelő fejezetei eszmei egységet. Zsigmond egyéniségének rajza, a középkori Buda gazdasági, szociális és művészi életének keresztmetszete, a későközépkori udvartartás és lovagvilág ábrázolása, a művészetek, az építészet és iparművesség részletező elemzése első pillantásra egy atomizáló művelődéstörténeti szemlélet eredményének látszanak s csak alapos elolvasás után világosodik meg az egymásmellé helyezés igazi értelme. Minden egyes fejezet megújuló lendületű roham a különböző köntösben jelentkező, a valóságot átvilágító szellem megismerésére és rögzítésére.

Ez a program aligha volna eredményesen megvalósítható, ha a szerző hősét és korát a magyar glóbusz szemszögéből vizsgálná. Horváth Henrik joggal hangsúlyozza, hogy „a politikai, jogi, gazdasági és kulturális nézőpontokból történő egyoldalú beállítások éppen úgy csődöt mondanak, mint a kizárólagosan nemzeti (magyar, cseh, német) álláspontok“. Zsigmond király csak annak a világnak értékeszméi alapján ítéltető és érthető meg, amelyben élt, ez a világ pedig kozmopolita és internacionális volt a szónak középkori és keresztény értelmében. A könyv legfőbb erőssége, hogy ezt a nemzetközi légkört érzékeltetni tudja, és pedig anélkül hogy ezáltal magyar szempontból nézve veszítene érdekességéből. „Ne féljünk idegen hatások feszegetésétől, ilyeneknek csak akkor van logikai értelme és gyakorlati jelentősége, ha a talaj alkalmas befogadásukra.“ Ennek a magyar „talajnak“, mint a nyugati népekével egyértékű kultúrtelevénynek a megismeréséhez Horváth Henrik könyve az adatok és bizonyítékok imponáló tömegével járul hozzá. Éppen az internacionális vonatkozások kidomborítása segítette őt annak a középkori műveltségünk arányait és színvonalát érzékeltető ténynek a felismeréséhez, hogy a magyarság belső fejlődése ennek a korszaknak a végére már kitermelte magából azt a vezető elitet, mely a XIV. és XV. század nemzetközi lehetőségei közepett franciákkal, angolokkal, olaszokkal és németekkel egyenlő mértékben alkalmasnak bizonyult a nagy európai feladatok korszerű kielégítésére. Az Anjouknak, de még inkább Zsigmondnak a keresztény nyugati világban kivívott pozíciója egyszeriben az európai politikai és művelt-

ségi élet első arcvonalába hozta azt a magyar vezetőréteget, mely oly politikussokkal és diplomatókkal rendelkezett mint ifjabb Garai Miklós, hadvezérekkel mint Hunyadi János, teológusokkal és bölcselekkel mint Magyar Mihály vagy Makrai Benedek, művészekkel mint a Kolozsvári testvérek és a budai szobrásziskola névtelen mesterei, kik összeségükben a legkülönbözőbb életterületeken váltak ennek az internacionális, de ugyanakkor egyéni színekben csillogó korszaknak jellegzetes képviselőivé.

Az újabb Zsigmond-kutatások spontán egybeolvadó irányára jellemző, hogy Horváth Henriknek a korszak kozmopolitizmusára, de ugyanakkor magyarságára vonatkozó megállapításai más oldalról is megerősítést és kiegészítést nyertek. Amit ő a Sárkányrend jelvényeinek európai elterjedéséből, vagy a budai szobrásziskola alkotásainak az európai ábrázolásmód nemzetközi feszültségét tükröző vonásaiból a művészettörténet eszközeivel kiolvasott, ugyanazt állapíthatta meg a modern oklevéltudomány és kormányzattörténet módszereivel dolgozó Szilágyi Loránd is a magyar királyság és a németbirodalom viszonyát taglaló fejtegetéseiben. Ahogy szobrokon, képeken, épületeken és dísz tárgyakon kimutathatók a nemzetközi inspirációk nyomai, ugyanígy mosódnak el ebben a kozmopolita világban a merev államjogi határvonalak, magyar és német intézmények, magyar és német személyi kompetenciák körei. Magyar ügyek intézésére birodalmi kormánysszervek nyernek befolyást, ezek élén azonban hosszú ideig kizárólag magyarok állanak. Páratlan látvány ez nekünk, mai magyaroknak, akik a közvetlen múlt négyszáz esztendejének lehangoló távlatából magunk is hajlandók vagyunk európai létünk provinciális vonásait hangsúlyozni, magunkat legjobb esetben is e kultúra másodszülött gyermekeinek tekinteni. Ebből a szempontból kiszámíthatatlan nemzeti jelentősége van középkori kultúránk szélesebbkörű megismertetésének, mely elsősorban van hivatva a nemzeti Önismeret keretein belül kiépített nemzeti önbizalom megalapozására. Emlékezzünk erre a korszakra s rajta keresztül jobbak énjükre úgy, ahogy visszaemlékezett reá a török idők reménytelenségében Szkhárosi Horváth András: „Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy az Atya Istennek bizony te kedves vagy.“

DEÉR JÓZSEF